

Seksuell trakassering i høyere utdanning

REFERANSER:

Bondestam, F. & Lundquist, M. (2020). Sexual harassment in higher education – a systematic review. *European Journal of Higher Education*,10(4):397–419. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568235.2020.1729833>

Seksuell trakassering er et problem i høyere utdanning som angår både individer, grupper og organisasjoner. Dette forskningsnotatet sammenfatter en studie som undersøker seksuell trakassering i høyere utdanning og effekter av tiltak mot seksuell trakassering.

Bakgrunn

På verdensbasis er kvinner ennå spesielt utsatt for fysisk og /eller seksualisert vold, og mellom 45 og 55 prosent (ca. 100 millioner individer) av kvinner i EU-land rapporterer at de har opplevd seksuell trakassering i jobbsammenheng. Nitti prosent av verdens land har i dag lover mot seksuell trakassering på arbeidsplasser, men 60 prosent har ennå ikke lover mot seksuell trakassering i høyere utdanning. Slike lover skal beskytte både kvinner, menn og ikke-binære mennesker mot seksuell trakassering, men kvinnen er og forblir i en utsatt posisjon fordi hun er mannen fysisk underlegen. Med seksuell trakassering menes her hele spekteret fra kjønnsbasert mobbing og sjåvinisme til seksuelt misbruk og voldtekt.

Nyere forskning (etter ca. 2005) på kjønnsbasert seksuell trakassering faller sammen med den teknologiske utviklingen og #Metoo-kampanjen og preges derfor av undersøkelser av internettbasert seksuell trakassering eller minoriteters erfaringer med dette, i tillegg til de mer «klassiske» innfallsvinklene, som psykologiske konsekvenser av erfaringer av kjønnsbasert seksuell trakassering, organisatoriske og systemiske faktorer som legger til rette for/forhindrer seksuell trakassering eller juridiske rammeverk for å håndtere saker som involverer seksuell trakassering. I tillegg til utviklingen over tid, går det også et nord-vest-/sør-øst-skille i forskning på seksuell trakassering i høyere utdanning, der sør-øst-forskningen gjerne fokuserer på sammenhenger mellom fattigdom og seksuell trakassering, hvordan man kan unngå uønskede svangerskap eller seksuelt overførbare sykdommer, eller byttehandler mellom (mannlige) forelesere og (kvinnelige) studenter. Nord-/vest-forskningen fokuserer gjerne på aspekter som maktubalanse og juridiske grenseoppganger.

Formål

Det er utført en del systematiske kunnskapsoversikter¹ om seksuell trakassering i høyere utdanning, men mange av disse begrenser seg til å undersøke seksuell trakassering som skjer på campus, som skjer innenfor særskilte faglige domener (for eksempel på medisinstudiet), som begås mot marginaliserte grupper, eller som begås mot ansatte, men ikke studenter i høyere utdanning. Denne

¹ **Systematisk kunnskapsoppsummering/-oversikt:** En systematisk kunnskapsoppsummering tar utgangspunkt i et klart definert forskningsspørsmål eller mål og bruker systematiske og eksplisitte metoder for å identifisere, velge ut og kritisk vurdere relevant forskning, samt for å samle inn og analysere data fra studiene som er inkludert i oppsummeringen. Kunnskapsoppsummeringen resulterer ofte i en systematisk kunnskapsoversikt, som regel en artikkel eller en rapport, som gir en oversikt over temaet eller svar på forskningsspørsmålet.

systematiske kunnskapsoversikten tar mål av seg å fylle kunnskapshullene mellom tidligere systematiske kunnskapsoversikter på temaet.

Inkluderte studier

Kunnskapsoversikten baserer seg på to tidligere systematiske kunnskapsoversikter (Bondestam & Lundquist, 2018, 2020) som til sammen inkluderte studier:

- som er publisert mellom 1966 og 2017
- som tar for seg seksuell trakassering av ansatte og/eller studenter i høyere utdanning
- som er utført i alle fire verdenshjørner og dermed til sammen opphever nor-vest-/sør-øst-skillen i forskningen på temaet
- som tar for seg et bredt utvalg undertemaer, for eksempel forekomst, forebygging, håndtering, støttestrukturer, forskningsmetoder eller teoretiske og konseptuelle rammeverk
- som var publiserte eller upubliserte (grå litteratur², for eksempel bokkapitler eller avhandlinger).

Det totale antallet studier som inngår i denne systematiske kunnskapsoversikten, er 802 ($N = 802$). Av disse ble 30 høyt rangerte, fagfelleverderte artikler trukket ut og satt i en egen gruppe. Dette ble gjort fordi analyser av et slikt utvalg kan si noe om hva slags kunnskap forskningsfeltet produserer og gi et bilde av de normative forståelsene av temaet. Utvelgelseskriteriene for disse 30 var at de (a) hadde et strikt hovedfokus på seksuell trakassering, selv om det var greit at de sammenlignet dette fenomenet med andre fenomener, og (b) hadde et strikt hovedfokus på høyere utdanning, selv om det var greit at de sammenlignet denne sektoren med andre sektorer. Dette smalere utvalget inkluderer studier fra tidsrommet 1982–2016 i tidsskrifter for forskjellige fagfelt. Bortsett fra én, som var utført i Italia, var samtlige utført i USA.

Resultat

Analysene av det samlede utvalget studier ($N = 802$) viser at kjønnsbasert trakassering er den vanligste formen for overtramp i høyere utdanning. Seksuell trakassering, som defineres som en mer spesifikk form for kjønnsbasert trakassering, forekommer i alle disipliner innen høyere utdanning. Videre viser analysene at alle grupper (studenter, doktorgradsstudenter, ansatte) blir utsatt for slik trakassering, men at studenter, yngre kvinner, kvinner i midlertidige stillinger og særskilte minoriteter (etniske eller seksuelle) er mer utsatt. Studier som ser på overgriperne, er nesten ikke-eksisterende blant de 802 utvalgte studiene.

Analysene på tvers av de høyt rangerte fagfelleverderte studiene ($N = 30$) viser at de fleste fokuserte på seksuell trakassering av kvinner mens de oppholdt seg på campus, og medisin og naturvitenskapene var hyppigst undersøkt, selv om det også var tverrdisiplinære studier knyttet til ett campus eller én høyere utdanningsinstitusjon. De 30 studiene varierer i teoretisk bakgrunn, metodebruk og konseptbruk, men har fellestrekk som bruk av juridiske definisjoner av seksuell trakassering som utgangspunkt for studien. Andre fellestrekk er at studiene er relativt begrensede og ofte ukontrollerte tverrsnittstudier³, at de mangler statistiske og analytiske verktøy (spesielt i studier

² **Grå litteratur:** Artikler og dokumenter som er upublisert eller som ikke er publisert gjennom de tradisjonelle kommunikasjonskanalene for forskning, for eksempel upubliserte forskningsstudier, avhandlinger eller offentlige utredninger.

³ **Tverrsnittstudie:** En studie som måler fordelingen av ulike egenskaper i en populasjon på ett bestemt tidspunkt.

fra 1980-tallet), samt at de anvender ensidige og binære forståelser av kjønn, hvilket undergraver mangfoldet av mennesker som er spesielt utsatte for å oppleve seksuell trakassering.

Forekomst av seksuell trakassering

Analysene på tvers av de 30 studiene angir at mellom 11 og 73 prosent av heteroseksuelle kvinner (median 49 prosent) og mellom 3 og 26 prosent av heteroseksuelle menn (median 15 prosent) i høyere utdanning blir utsatt for seksuell trakassering, og den mest utsatte gruppen er kvinnelige studenter som studerer på lavere nivåer. Antall hendelser som involverer seksuelle overgrep eller trusler om seksualisert vold, synker over tidsrommet (1982–2016), mens antall hendelser som involverer seksuell trakassering forblir stabilt gjennom perioden. Senere studier peker på en markant økning i seksuell trakassering som involverer internett. Forfatterne stiller seg undrende til at disse 30 studiene som spenner over nesten 30 år peker på de samme kunnskapshullene og på manglende intervensjoner. Seksuell trakassering i høyere utdanning framstår altså som et uløst problem på tross av flere tiår med forskning. Dette kan si noe om en spesifikk kontekst (amerikanske campuser), men det kan også peke på manglende tiltak for å forebygge seksuell trakassering i høyere utdanning generelt, og/eller det kan si noe om utfordringer i forskningsfeltet. Noen endringer er likevel tydelige på tvers av de 30 studiene, blant annet at fokuset på internettrakassering og trakassering av ikke-heteroseksuelle har økt.

Forekomsten av seksuell trakassering i en gitt befolkning diskuteres i majoriteten av de 30 spesielt selekterte studiene. Faktorer knyttet til underrapportering, juridiske strukturer, nasjonale kontekster, bruken av begreper og definisjoner, metodikk, utvalgsstørrelse og -mangfold påvirker studier på forekomst og fører til et stort spenn i resultater (antall individer som har opplevd seksuell trakassering). Flere store studier på amerikanske forhold anslår at 20–25 prosent av amerikanske, kvinnelige studenter i høyere utdanning har opplevd seksuell trakassering og at tallet er noe lavere for kvinnelige ansatte i høyere utdanning i USA. Når det gjelder vold og seksuelle overgrep i høyere utdanning, anslår amerikanske studier at ca. 22 prosent av studenter i USA, de fleste kvinner, har opplevd vold fra partner og nesten 20 prosent har opplevd forsøk på eller fullbyrdelse av voldtekt. Tall fra en større EU-studie anslår at ca. 50 prosent av kvinner over 15 år har opplevd seksuell trakassering på arbeidsplassen, selv om tallet spriker mellom land og sektorer. Svært få studier har undersøkt marginaliserte grupper, som er mer sårbare for å bli utsatt for seksuell trakassering, for eksempel lesbiske eller bifile kvinner, yngre kvinner i midlertidige stillinger, studenter med funksjonsnedsettelse, ikke-hvite studenter eller studenter som har tidligere erfaringer med seksualisert vold. Forskningen sier likevel noe om at disse gruppene i større grad enn andre utsettes for seksuell trakassering og annen kjønnrelatert vold på tvers av land. Forskningen på temaet indikerer ingen nedgang i antall hendelser som involverer seksuell trakassering av studenter i høyere utdanning. Dette kan bety at problemet er vanskelig å få tak på, men det kan også si noe om endringer i individuelle/kulturelle oppfatninger av hva som kvalifiserer som seksuell trakassering.

Konsekvenser av seksuell trakassering

Studier på konsekvenser av seksuell trakassering oppgir et mangfold av alvorlige konsekvenser, uavhengig av offerets stilling eller posisjon i arbeidslivet eller ved utdanningsinstitusjonen. Hva angår studenter i høyere utdanning som utsettes for seksuell trakassering, nevnes konsekvenser som frafall, motivasjonsproblemer og helseutfordringer. Mer spesifikt nevnes utvikling av angst, depresjon, post-traumatiske stresslidelse (PTSD) og alkoholmisbruk, ved siden av uønskede svangerskap og seksuelt overførbare sykdommer. Videre kan individet oppleve en reduksjon i

karrieremuligheter og redusert jobbmotivasjon, herunder økt fravær, redusert tilfredshet på arbeidsplassen, oppsigelse, redusert selvtilit i jobben og redusert engasjement og produktivitet. Det er lite forskning på konsekvenser for høyere utdanningsinstitusjoner av seksuell trakassering, men en stor etterspørsel etter slik forskning. Det forskningen kan si noe om, er at seksuell trakassering generelt fører til økte utgifter for organisasjonen på grunn av gjennomtrekk av personale og dyre ansettelsesprosesser, samt bruk av tid og ressurser på etterforskning av hendelser. Mer indirekte konsekvenser omfatter lavere arbeidsmoral på arbeidsplassen og omdømmeproblemer, med det er lite forskning på slike indirekte konsekvenser av seksuell trakassering.

Preventive tiltak mot seksuell trakassering

Preventive tiltak mot seksuell trakassering i høyere utdanning speiler generelle anbefalinger for tiltak mot kjønnsbasert vold idet tiltakene har en kjedestruktur som benytter både første-, andre- og tredjelinjetiltak, henholdsvis opplæring og utdanning, sakshåndtering og støttestrukturer og regelverk og retningslinjer.

Forskning på førstelinjetiltak som utdanning og opplæring om seksuell trakassering tar i all hovedsak utgangspunkt i en snever, det vil si juridisk, forståelse av seksuell trakassering. I sum viser forskningen på disse førstelinjetiltakene at de har god preventiv effekt på kort sikt, men vi mangler forskning på langtidseffekten av slike tiltak. Forskningen peker på noen viktige aspekter ved virkningsfulle utdannings- og opplæringstiltak: (a) at det foreligger vurderinger av kursholders kjønn, av kursdeltakernes kjønn/gruppas sammensetning og av gruppas forventninger og holdninger til kjønn; (b) at kurset er skreddersydd til organisasjonen; (c) at kurset tar sikte på å endre passiv og aktiv motstand mot endringer i organisasjonen generelt og endringer i holdninger til seksuell trakassering og vold spesielt; (d) at organisasjonsledelsen åpent støtter og deltar på kurset; (e) at kurset tar i bruk pedagogiske metoder som både appellerer til kursdeltakernes rasjonelle og emosjonelle responser. Det er foreløpig lite kunnskap om hvem som drar mest nytte av slike kurs, men empirien som ligger til grunn for denne systematiske kunnskapsoversikten viser tydelig at menn som ikke deltar på slike kurs, er mindre tilbøyelige til å se seksuell trakassering som et problem.

Hva angår relevante og effektive andrelinjetiltak mot seksuell trakassering, det vil si sakshåndtering og relevante formelle støttetiltak og prosedyrer, er det lite forskning på virkningen av disse, men det er derimot forskning på effekten av fraværet av slike tiltak. Denne forskningen understreker viktigheten av å få på plass effektive systemer for rapportering av seksuell trakassering. I tillegg er det viktig å formalisere individets rettigheter både til å slippe seksuell trakassering og til hjelp dersom slikt skjer. Videre påpeker forskerne at det er viktig at slike andrelinjetiltak unngår å byråkratisere offerrollen ved å gjøre det enkelt å melde ifra om uønskede hendelser og ved å tilby ofre for seksuell trakassering rettshjelp. Forskningsoppsummeringen avdekker en underrapportering av seksuell trakassering, slik tilfellet også er med seksuelle overgrep. Estimer angir at kun mellom fem og 30 prosent av alle saker som omhandler seksuell trakassering blir formelt rapportert. Under én prosent av disse sakene ender i rettslige instanser. Her er det altså et generelt behov for tiltak for å forhindre og håndtere seksuell trakassering i høyere utdanning.

Tredjelinjetiltak, det vil si hjelp og støtte til individer som er blitt utsatt for seksuell trakassering, er også viktig å implementere i høyere utdanningsinstitusjoner. Forfatterne påpeker arbeidsgivers/utdanningsinstitusjonens ansvar her: Dette ansvaret ender ikke når en sak er rapportert til andrelinje, men fortsetter så lenge offeret trenger det. Det er lite forskning på slike tredjelinjetiltak og effekten av dem, men én modell som er brukt og forsket på i høyere utdanning i

USA og i New Zealand (RESTORE), trekkes fram. Forskningslitteraturen fremhever viktigheten av at regelverk og retningslinjer retter seg mot organisasjonskulturen og at den bør ta utgangspunkt i erfaringene som ofre for seksuell trakassering har gjort seg. Regelverkene og retningslinjene bør fremme individers og gruppers selvbestemmelsesrett og rett til beskyttelse mot diskriminering, de bør innføres innenfra heller enn utenfra, og de bør ha et sterkt mandat i ledelsen og støttes opp om av administrasjonen. Selv om forskningen fremhever disse aspektene som viktige, er det lite forskning som faktisk er utført på effekten av relevante regelverk og retningslinjer på forekomsten av seksuell trakassering eller underrapportering av slik adferd, hvilket er et paradoks. Fordi det til dags dato er mest forskningsfokus på noen aspekter ved seksuell trakassering, men lite fokus på for eksempel overgriper/-treder og ringvirkningene av seksuell trakassering i organisasjonen, har vi en dårlig forståelse for kompleksiteten i seksuell trakassering og lite relevant kunnskap om hva som faktisk kan hjelpe i forebyggingen av slike hendelser i høyere utdanning.

Til sist trekkes faktorer som har med organisasjonen å gjøre, fram. Det er viktig å ha et blikk på organisasjonens strukturelle, institusjonelle og relasjonelle forhold til seksuell trakassering for å forhindre slik trakassering. Forskning på høyere utdanningsinstitusjoners forhold til disse aspektene viser at det varierer mellom organisasjoner hvor mye fokus de har på denne dimensjonen. I mangel på forskning på disse aspektene i høyere utdanningsinstitusjoner, vender forskerne bak kunnskapsoversikten seg til litteratur om forebygging av seksuell trakassering i organisasjonslivet generelt. Denne forskningen understreker viktigheten av:

- en aktiv ledelse som er tydelig på at seksuell trakassering er uakseptabelt
- oppmerksomhet på bygging av et godt arbeidsmiljø
- faste ansettelse, da dette reduserer sårbarheten for å bli utsatt for seksuell trakassering
- god integrering av arbeidstagere, et jevnt antall menn og kvinner, samt egalitære strukturer
- arbeid med å rekruttere, beholde og fremme kvinner

Vitner til seksuell trakassering spiller også en viktig rolle i arbeidet med å forhindre og håndtere seksuell trakassering i høyere utdanning. Langsgående (longitudinelle⁴) studier sier at det å ruste vitner til å rapportere tilfeller av seksuell trakassering spiller en avgjørende rolle for å forhindre slik adferd. Vitnets kjønn, seksualitet, rolle i organisasjonen og sosioøkonomiske klasse påvirker hvorvidt vitnet vil melde ifra om seksuell trakassering, og det er derfor viktig også å inkludere vitner i regelverk, retningslinjer og prosedyrer for å forhindre og håndtere seksuell trakassering. Noe av det viktigste å formidle om vitnets betydning i slike saker er konsekvensene av ikke å melde ifra, enten for offeret eller fordi stilltiende aksept normaliserer seksuell trakassering og adferden nedfelles da i organisasjonskulturen.

Status quo for kunnskapen om temaet

Oppsummert viser kunnskapsoppsummeringen at forskningens definisjon av seksuell trakassering over tid har nærmet seg de juridiske definisjonene av begrepet. Dette er en villet utvikling, fremmet av krav om relevans og anvendelighet til forskningen. Resultatet er en fare for at forskningen blir repetitiv og normerende for forståelsen av begreper og fenomener og går på bekostning av utforskende grunnforskning. Forfatterne peker også på at denne tendensen kan føre til at

⁴ **Longitudinell studie:** En tilnærming hvor man følger et individ eller en gruppe individer over en lengre periode, ofte over flere år. Også kalt langsgående metode.

forskningen primært fokuserer på hvordan individer oppfatter begrepet «seksuell trakassering», mens deres faktiske opplevelser av seksuell trakassering forblir uuttalte og utforskede. Forfatterne argumenterer for at fenomenet seksuell trakassering er for komplekst og individuelt til å underlegges én felles forståelse av det. Samtidig viser de 30 spesielt utvalgte studiene at det også er en bevegelse i forskningsfeltet i retning teoriorienterte og tverrfaglige studier som tar for seg hele kontinuumet fra seksuelle overfall på campus til trakassering via internett og fra heteroseksuelle studenter til studenter fra seksuelle eller etniske minoriteter. Hva angår preventive tiltak, er det store mangler i forskningsfeltet. Forfatterne trekker fram at forskningen så langt har vært for individfokustert og studiene for kortvarige og for lite kunnskapsbaserte i evalueringen av tiltakene. Når vi ser spesifikt på seksuell trakassering i høyere utdanning, og passiviseringen av ofrene som ofte finner sted, peker forfatterne av denne systematiske kunnskapsoversikten på særtrekk ved høyere utdanningsinstitusjoner som muliggjør slik kjønnsbasert, negativ adferd. Særtrekkene som nevnes, er hierarkiske maktstrukturer, fravær av aktive ledere, en vedvarende favorisering av giftige akademiske maskuliniteter, forfordelende og urettferdige konkurranser om forskningsmidler og en grunnleggende aksept av kjønnsbasert vold i høyere utdanningsinstitusjoner. Løsningene på problemet med seksuell trakassering i høyere utdanning ligger da altså i å få bukt med organisasjonskulturen og -strukturen i enkeltinstitusjoner, blant annet ved bruk av økonomiske virkemidler, arbeid med organisasjonen som sosialt fellesskap og et dyptgripende, vedvarende oppgjør med menns vold mot kvinner i samfunnet som helhet.

Implikasjoner

Den systematiske kunnskapsoversikten avdekker at vi per dags dato har for lite kunnskap om effekten av preventive tiltak mot seksuell trakassering i høyere utdanning. For å kunne utforme, implementere og evaluere effekten av slike tiltak, anbefaler forskerne at forskningen setter inn krefter på mer kvalitativ og langsgående forskning både på forekomst av, tiltak ved og forhindring av seksuell trakassering i høyere utdanning spesielt og av seksualisert vold i samfunn generelt. Forskning fra den sør-østlige hemisfære er også underrepresentert, og det er også forskning på overgriperne/-trederne.